TABIAT BILAN TANISHTIRISH ORQALI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJTIMOIY-HISSIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH

Toshpulatova Nargiza Abduraimovna
Shahrisabz davlat pedagogika instituti magistranti
E-mail: Toshpulatova Nargiza 1985@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada muallif makatabgacha yoshdagi bolalarning tabiat bilan tanishtirish orqali ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarini rivojlantirish, bolalarning ijtimoiy va hissiy jihatdan rivojlanishi,ularning ijtimoiy muhitga moslashuvi, kattalar va tengdoshlari bilan muloqot jarayoni haqida ma'lumot bergan. Hamda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarda ekskursiya jarayonida "Men" konsepsiyasining shakllanishi, hissiyotlar va ularning boshqarish jarayoning o'ziga xos xususiyatlari haqida so'z borgan.

Kalit so'zlar: tabiat, ekskursiya, kompetensiya, ijtimoiy-hissiy rivojlanish, muloqot, "Men" konsepsiyasi, kommunikativ jarayoni.

Аннотация: В данной статье автор представляет информацию о развитии социально-эмоциональных компетенций детей дошкольного возраста путем ознакомления с природой, социальном и эмоциональном развитии детей, их адаптации к социальной среде, процессе общения со взрослыми и сверстниками. Также речь шла о формировании концепции "Я" у детей в процессе экскурсий в дошкольных образовательных организациях, особенностях процесса эмоций и их управления.

Ключевые слова: природа, экскурсия, компетенция, социально-эмоциональное развитие, общение, концепция "Я," коммуникативный процесс.

Abstract: In this article, the author provides information on the development of socio-emotional competencies of preschool children through introduction to nature, the social and emotional development of children, their adaptation to the social environment, and the process of communication with adults and peers. It also discusses the formation of the "Self" concept in children during excursions in

preschool educational organizations, emotions, and the specifics of their management process.

Keywords: nature, excursion, competence, socio-emotional development, communication, "I" concept, communicative process.

Hayotimizda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan ta’lim-tarbiya tizimi haqida gapirganda, Abdulla Avloniy bobomizning dono fikrlarini takror va takror aytishga to‘g‘ri keladi: ta’lim-tarbiya – biz uchun hayot-mamot masalasidir. Qaysi sohani olmaylik, biz zamonaviy yetuk kadrlarni tarbiyalamasdan turib biron-bir o‘zgarishga, farovon hayotga erisha olmaymiz. Bunday kadrlarni, millatning sog‘lom genofondini tayyorlash, avvalo, maktabgacha ta’lim tizimidan boshlanadi.

Maktabgacha ta’lim tizimi uzluksiz ta’limning birlamchi, eng asosiy bo‘g‘ini hisoblanadi. Ma’lumki, vatan beshikdan boshlangani kabi, ta’lim-tarbiya ham beshikdanoq, hattoki, bola tug‘ilmasidanoq berila boshlanishi kelajakdagi ijobiy natijalarga sabab bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2020 yil 22-dekabrdagi “Maktabgacha ta’lim tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida” gi 802- sonli qarori hamda O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’limvazirligining 2022 yil 4-fevraldagi takomillashtirilgan “Ilk qadam” Davlat o‘quv dasturiga asosan:

- jismoniy rivojlanish va sog‘lom turmush tarzining shakllanishi;
- ijtimoiy-hissiy rivojlanish;
- nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari;
- bilish jarayonini rivojlanishi;
- ijodiy rivojlanish. Bolaning rivojlanish sohalari kompetensiyalari belgilangan.

Tabiat - bitmas tuganmas xazina. Uning jonli va jonsiz tabiati, turli-tuman o‘simliklar dunyosi, hayvonot olami yosh qalbning to‘g‘ri o‘sib, shakllanishida, tabiatda bo‘ladigan voqea- hodisalaming sir-asrorini o‘rganib voyaga yetishida katta manba bo‘lib xizmat qiladi. Bola qiziquvchan bo‘ladi. U atrofdagi, MTT hovlisidagi rang - barang gullami, sharqirab oqayotgan suvlarni, guldan-gulga qo‘nib uchayotgan kapalaklarni, betinim sayrayotgan qushlarni ko‘rib quvnaydi, yayraydi. Bola ongining o‘sishida, jonli va jonsiz tabiatga bo'lgan qiziqishini ortishida tevarak - atrofdagi tabiatning roli beqiyos kattadir. Bolalarni, tabiat bizga in’om etgan ana shu go‘zal manzaralari bilan tanishtirib borishimiz, tabiatning har bir giyohi, har bir hayvonotining insonlar uchun, tabiat uchun naqadar katta ahamiyatga ega ekanligini aytib, o‘rgatib borishimiz kerak.

Maktabgacha yoshidagi bolalami tabiat bilan tanishtirish masalalari bilan juda ko‘p pedagog - olimlar shug‘ullanganlar. Biz bolalami tabiat bilan tanishtirar ekanmiz, avvalo pedagogika fanining asoschilarini aytib o‘tgan fikrlarga asoslanamiz. G‘arbning ilg‘or pedagoglaridan Komenskiy “Bolalarga beriladigan bilim hayotiylikka va ko‘rgazmalilikka asoslanishi kerak” - degan edi. S.A.Veretenikova “Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi” kitobida, har bir yosh guruhidagi bolalarni yil fasllariga qarab tabiat bilan tanishtirish metodini asoslab bergan. P.G.Samorukova tahriri ostidagi “Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish” o‘quv qo‘llanmasida tabiat bilan tanishtirish metodlari, vositalari va usullari, ish shakllari,

MTT hovlisidagi tabiat burchagini tashkil etish masalalari keng yoritilib berilgan. M.M.Markovskaya “MTT da tabiat burchagi” kitobida, tabiat burchagini tashkil etishning shart sharoitlari, undagi xona o‘simliklari, hayvonlar, tabiat burchagidagi mavsumiy ishlar, bolalami tabiat burchagidagi hayvonlar bilan tanishtirish yo‘llarini ko‘rsatib bergan.

Tabiat bilan tanishtirish bolalar nutqini o‘stirish uchun ajoyib imkoniyatdir. Tabiatning xilma-xilligi, go‘zalligi va sirli hodisalari bolalarni o‘z fikrlarini ifodalashga, yangi so‘zlar o‘rganishga va nutqini rivojlantirishga undaydi. Tabiat bolalarga his-tuyg‘ularini, kuzatuvlarini va bilimlarni so‘zlar orqali ifodalashga yordam beradi. Kuzatish, ekskursiya yoki sayrga tayyorgarlik ko'rayotganda, bolalar uchun yangi yoki yangi ma'noga ega bo'lgan so'zlarni belgilash, shuningdek, bolalar nutqini faollashtirish usullarini aniqlash kerak. Har bir yangi so'z tarbiyachi tomonidan aniq talaffuz qilinadi va keyin bolalar tomonidan takrorlanadi. Kuzatish paytida o'qituvchi yangi so'zni qayta-qayta takrorlaydi va bolalarning javoblari ushbu so'zni majburiy ishlatishni talab qiladigan tarzda savollar berishga harakat qiladi. Yangi so'zlar suhbat davomida, rasmlarni ko'rishda va boshqa mashg'ulotlarda mustahkamlanadi. Bu ishning maqsadi bolalarni vaziyatga mos ravishda so'zlarni to'g'ri ishlatishga o'rgatishdir.

Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalami tabiat bilan tanishtirishda talim-tarbiya jarayonida ularning ongida atrofni o‘rab olgan dunyo haqida hissiy tajribaga asoslangan aniq bilimlar hosil qilish muhimdir.

TARBIYACHIGA QO’YILADIGAN TALABLAR

Tabiat bilan tanishtirish mashg‘ulotlarini o‘tkazishda sayr va ekskursiyalami tashkil etishda tarbiyachi oldiga quyidagi talablar qo‘yiladi:

- Tabiat haqida to‘liq tushunchaga ega bo‘lish.
- O‘simliklar, hayvonlar, hasharotlar, qushlar, baliqlar haqida umumiy ma’lumotga ega bo‘lish.
- O‘simlik, hayvonlar, hasharotlar, qushlar va baliqlarni parvarish qilish, oziqlantira olishni bilish.
- Bolalar yoshiga mos jonzotlami tanlay bilish.
- Jonzotlar bilan ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish va bolalarga to‘g‘ri o‘rgata olish.

Tabiat bilan tanishtirishning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarini o’stirishdagi roli:

Tabiat bilan tanishtirish bolalarning nafaqat kognitiv va hissiy rivojlanishiga, balki ularning kattalar va tengdoshlar bilan muloqot ko‘nikmalariga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Tabiatdagi umumiy tajribalar, kuzatuvlar va tadbirlar bolalar o‘rtasida aloqalarni mustahkamlaydi, muloqot qilish uchun yangi mavzularni ochadi va kattalar bilan munosabatlarni yaxshilaydi.

1. Kattalar bilan muloqotning o‘sishi:

- Muloqot uchun yangi mavzular: Tabiatga sayr qilish, bog‘dorchilik bilan shug‘ullanish yoki tabiat hodisalarini kuzatish bolalar va kattalar o‘rtasida muloqot uchun yangi va qiziqarli mavzularni yaratadi. Bolalar kattalarga o‘zlari ko‘rgan, eshitgan va his qilgan narsalar haqida so‘rashadi, bu ularning savol berish va javob olish qobiliyatini rivojlantiradi.
- Bilimlarni almashish: Kattalar tabiat haqida bolalarga yangi ma’lumotlar berishadi, o‘simliklar, hayvonlar, geologiya va ekologiya haqida hikoya qilishadi. Bu jarayon bolalarning bilim doirasini kengaytiradi va ularning kattalar bilan muloqot qilishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

2. Tengdoshlar bilan muloqotning o‘sishi:

- Umumiy faoliyat: Tabiat bilan bog‘liq tadbirlar (bog‘dorchilik, sayohatlar, o‘yinlar) tengdoshlar o‘rtasida hamkorlikni talab qiladi. Bolalar birgalikda vazifalarni bajarish, resurslarni bo‘lishish va muammolarni hal qilish orqali muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.
- Muloqotni rag‘batlantiruvchi muhit: Tabiatda bo‘lish bolalarning o‘zaro muloqot qilishiga yordam beradi. Ular birgalikda o‘simliklar va hayvonlarni kuzatishadi, yangi narsalarni topishadi va o‘z kuzatuvlarini baham ko‘rishadi.

3. His-tuyg‘ularni ifodalash qobiliyatini rivojlantirish:

- Tabiat go‘zalligi bolalarda hayrat, quvonch, zavq kabi his-tuyg‘ularni uyg‘otadi.
- Bolalar bu his-tuyg‘ularni so‘zlar orqali ifodalashga urinib, nutqning emotsionalligini rivojlantiradilar.

Bolalarda izchil nutqni rivojlantirish uchun hodisalarning sabablarini aniqlashga, ular o'rtasidagi aloqalarni o'rnatishga va tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlarning qonuniyatlarini o'rnatishga yordam beradigan savollar ayniqsa qimmatlidir. Javob berishda bolalar hodisani iloji boricha to'liq tavsiflashga harakat qiladilar, o'rnatilgan aloqani so'z bilan nomlaydilar va nutqida rivojlanish ketma-ketligini ko'rsatadilar. Tabiat bilan tanishtirish bolalarning kattalar va tengdoshlar bilan muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun qulay muhit yaratadi. Tabiatdagi umumiy tajribalar, faoliyatlar va loyihalar bolalarga muloqot qilish, hamkorlik qilish, fikrlashish va bir-birini tushunishni o‘rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2017-yil 19-oktabrda Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish masalalariga bag‘ishlangan yig‘ilishdagi nutqidan https://president.uz

2.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2020 yil 22-dekabrdagi “Maktabgacha ta’lim tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida” gi 802- sonli qarori

3.Bolalarni tabiat bilan tanishtirish darslik. 13-bet

4.ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12 621 Tabiat bilan tanishtirish orqali bolalar nutqini o‘stirish. Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi Yuldoshova Mehriniso Ochildiyevna Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi talabasi Chuponqulova Sitora Bozorovna 621-624

.5.G.E.Djanpeisova, M.A.Rasulxo‘jayeva “Tabiat bilan tanishtirish” o‘quv qo‘llanma,2020,30-bet

6. Sh.A.Sodiqova, M.A.Rasulxo‘jaeva. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi - T.: Fan va texnologiya, 2013.

7.R.M.Qodirova. Maktabgacha yoshdagi bolalarda dialogik nutqni rivojlantirishning ruhiy omillari. Qoz.,Sariog‘och, 1998.

8. F.R.Qodirova. R.M Qodirova. “Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi”. T., “Istiqlol”, 2006.

9. Babayeva D.R. “Nutq o'stirish metodikasi” T.: TDPU 2016-yil. O'quv qo'llanma.